

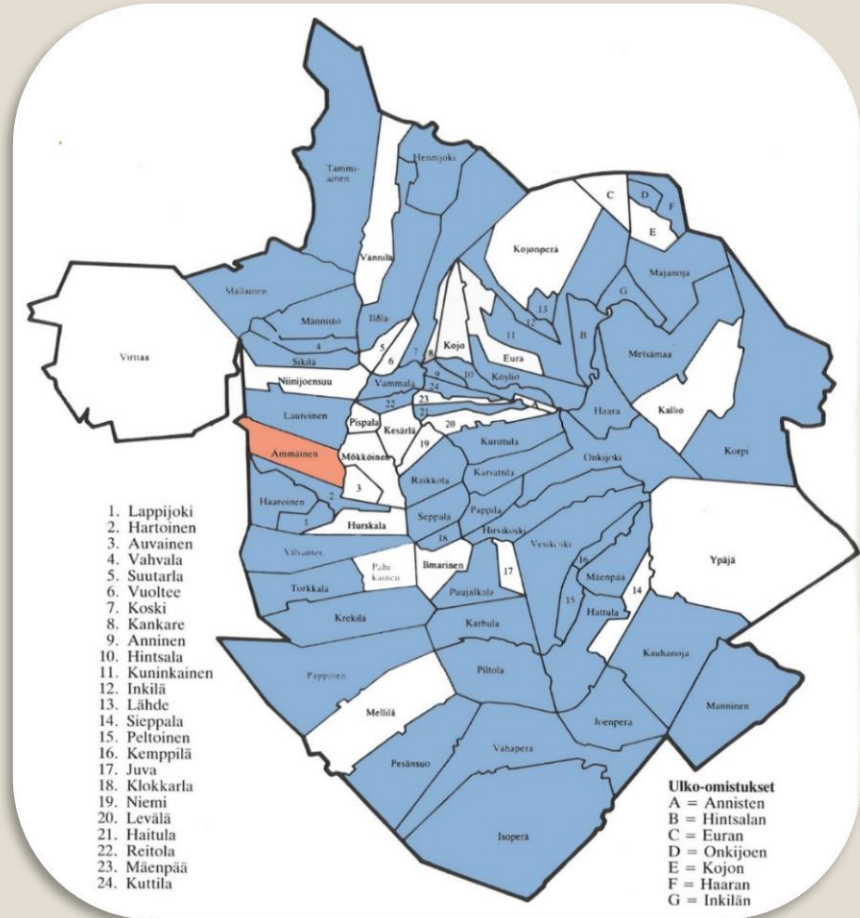

ÄMMÄINEN

Kyläkeskiviikko 20.9.2017

Suomen maatalousmuseo Sarka
Elsa Hietala

- Kylä sijaitsee Niinijoen varrella
- Kuului Alastaron neljänneskuntaan
- Sen veroluku nousi verotuksen uudistuessa 1540-luvulla suhteellisen maltillisesti 48 %

Veikko Laakso: Suur-Loimaan historia I

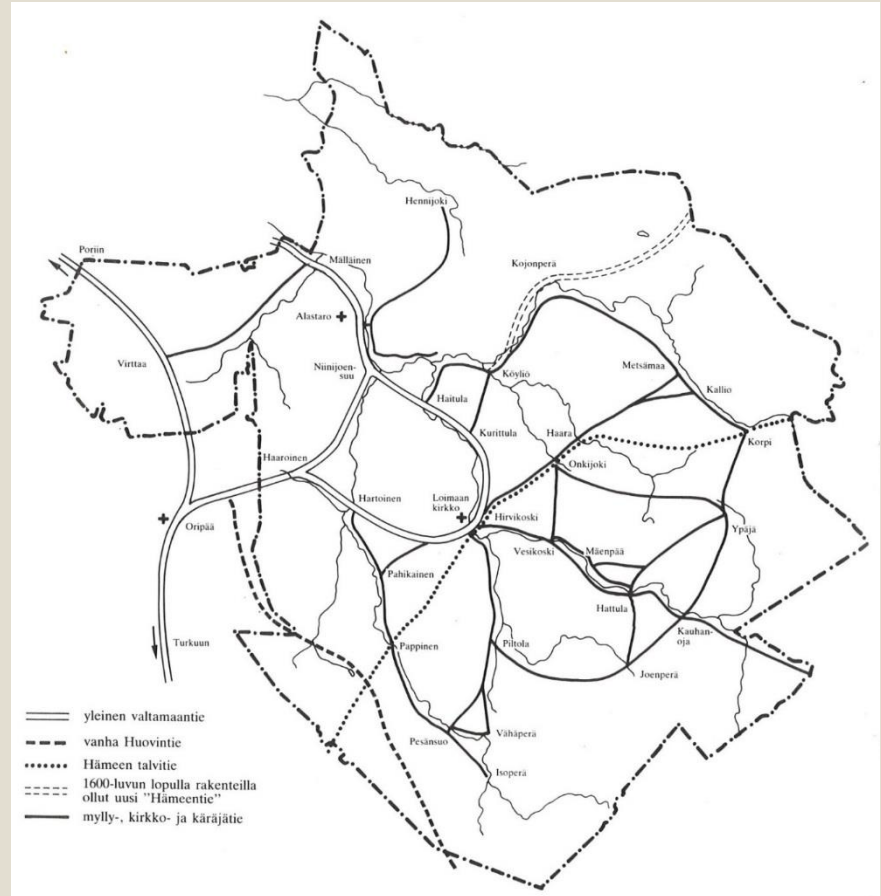

Ämmäisten ensimmäiset talot ja isännät

- Maunu – 1540 Olof Emmaiste
- Titti 1540 Sigfrid Larsson
- Pouta – 1540 Thomas
- Piimänen – 1540 Lucas Jacobsson
- Brusi – 1554 Per Jönsson
- Eskeli – 1563 Mårten Olsson/Marcusson (erotettu Tittistä)
- Hässäri 1606 Mårten Eskilsson

Tiet ja kulkureitit

- Loimaan vapaaherrakunnan aikana rakennettiin silta Niinijoen yli Ämmäisten ja Mökköisten kohdalle näissä kylissä sijainneen vapaaherrakunnan latokartanon tähden. Läänityksen palauttamisen jälkeen silta tuntuu jääneen ilman hoitoa.
- Myöhemmin ohi kulki kylätie ja Niinijoen yli lauttasilta
- 1840-luvulla virkapostin jakelua hoitivat Niinijoen suunnalla Ämmästen Titti ja Hässäri

Wittenbergin aika ja Ämmäisten latokartano

- Kaikki Ämmästen talot peltoineen läänitettiin Wittenbergille
- Latokartanon rakennusten sijainnista ei ole tietoa
- Välillä Ämmästen latokartanoon katsottiin kuuluvaksi myös pari taloa Mökköisten, Vahvalan, Vuolteen ja Auvaisten kylistä
- Todennäköisesti ainakin osa väestä jäi joksikin aikaa asumaan vanhoja talojaan ja työskentelemään vapaaherrakunnan alaisuudessa.

Kreivi Wittenbergin vapaaherrakunta

- Läänitykset Ruotsin kuninkaan keino maksaa sodissa ansioituneille palkkaa.
- Arvid Wittenberg osallistui ensin Puolan sotaan ja sen jälkeen 30-vuotiseen sotaan.
- Sai ensimmäiset läänitykset Loimaalta 1641: Tuolloin 14 kylästä 40 taloa
- Läänityksiä laajennettiin 1645, jolloin niihin lisättiin 8 kylästä 20 taloa. Rustholit eivät kuuluneet läänityksiin. Wittenbergistä tuli 1651 vapaaherra ja seuraavana vuonna kreivi. Samalla läänitykset laajenivat entisestään.
- Kreivi kuoli vuonna 1657 ja läänityksiä hallinnoi hänen poikansa Leonard Johan Wittenberg kuolemaansa vuoteen 1679 saakka. Vuonna 1680 läänitykset peruutettiin kruunulle.
- Ylistaron kartano perustettiin heti 1640-luvun alussa ja sen maihin liitettiin viiden talon maat. Isännille osoitettiin vastaavat tilat toisaalta.

Ämmästen kylästä tulee kaksi

- Ylis Ämmäis
- Alis Ämmäis
- Mainitaan erikseen rippikirjassa 1700-luvun alusta lähtien
- Asutuksen yleisluettelossa puhutaan vain Ämmäisistä
- Liittyisikö Ylhäisten syntyyn Wittenbergin latokartano?

Ämmäinen

Taajaan asutuilla
kylätonteilla
sattui tuhoisia
tulipaloja.
Ämmäisissä
tuli tuhosi ainakin
kaksi taloa
vuonna 1579.

Piimänen

Varhaiset isännät:

- Marcus Thomasson 1583-1594
- Anders Henriksson 1600-1364
- Mårten Andersson 1634-1652
- Vapaaherrakunnan aika
- Erik Andersson 1681-1698
 - lampuoti
- Simon Jacobsson Reinikka, 1700-1704
 - Vävy Lauroisista, ratsumies
- Thomas Eriksson, 1705- n.1750
 - Lanko Vampulasta, ratsumies
- Thomas Thomasson n. 1751-1761
 - Osti tilan verotilaksi 1752
- Simon Bertilsson Kupias 1762-1793
 - Vävy Vampulasta
- Jacob Simonsson 1794-1821
 - Vaimo Alastaron Koskelta

Piimänen 1800-luvulla

- Henrik Jacobsson 1821
 - 1. vaimo Vahvalan Eskolasta
 - 2. vaimo Yli-Poudalta
 - ebriosus
- Joel Simonsson Vähä-Ponkkinen
 - Lanko Mellilän Isoperästä vuonna 1820
 - Vähä-Ponkkisen isäntä 1830>
- Alexander Mattsson Iso-Murto 1831-
 - Vampulan Murrolta 1876
 - 1. vaimo Punkalaitumelta
- Alexander Alexandersson 1877-
 - Mökköisten Kopun isäntä 1888>
- Rippikirjassa 1888 > Tal. Karl Titin perilliset omistaa
- Kylän ensimmäinen torppa Piimäsellä rk 1776 Anders Johansson eli Antti Juhonpoika

Antti Juhonpojan torpparisopimus

”Täten olen minä allekirjoittanut solminut seuraavan sopimuksen paimen Antti Juhonpojan kanssa Lauroisista, jonka minä nyt aion ottaa torppariksi, ja tulee hän tämän nojalla nauttimaan allamainittuja etuja, nimittäin.

1. Hän tulee heti saamaan pelloksi Myllynoja-umpiaita-nimisen kappaleen, joka on kokonaan minun raivaamani ja kylvetty tynnyrillä ruista, samoin Haankoukunumpiain kappaleesta tynnyrin kylvöalan, joka on kylvämättä ja osin nurmena.
2. Niityksi saa hän yhden ladonalan Levoniitun, Hanhijokivarresta yhden landonalan Pirttimäenperkon sekä kahden ladonalan Huhtaniitun
3. Metsästä hän saa ottaa torpan rakentamiseen tarpeellisen puun, polttopuut, pikkupuut sekä tarpeelliset lehdekset omaan tarpeeseensa
4. Näitä etuja vastaan pitää Antti Juhonpojan tehdä minulle kaksi työpäivää viikossa minun ruuassani, mutta kun hän tulee niin vanhaksi, ettei hän jaksaa tai kykene tekemään sanottuja päivätöitä täydelleen, pitää eduista vähentää puolet, jäljelle jäävää puolikasta saavat hän ja hänen vaimonsa nauttia kuolemaansa asti mikä nimeni ja puumerkkini allepanemisella vahvistetaan Männistössä 30. tammikuuta 1776.

Simo Pertunpoika Piimänen, verotalon asuja Ämmäisissä

Antti Juhonpoika, torppari”

Piimäsen torpat

[illegible]

Hässäri eli Lento

Varhaiset isännät

- Mårten Eskilsson 1606-1639
 - Husman 1642-1644
- Erik Mattsson 1686-1690
- Lars Fransson 1693-1697
- Johan Eskilsson 1698
- Michel Simonsson Mattila 1739-1755
 - Vännilän kylästä
 - Vaimo Maria Vesikoskelta
- Michel Johansson 1756-1788
 - Velipuolen poika, Köyliöstä
- Johan Michelsson 1789-1796
 - 2 x naimisissa, kuoli, vaimolle 2. mies, vaimo kuoli, mies otti 2. vaimon

Hässärin 1800-luku

- Johan Johansson n. 1810-1839
 - Ebriosus, syytettiin juopottelusta
 - Vaimoa syytettiin kievarin pitämisestä
 - Leski Kaisa Eerikintytär Uotila pitää tilaa lapsineen vuoteen 1867 saakka.
- Johan Gustafsson Tuomola
 - Tilanhoitaja
 - Ilolan Paavolan isäntä 1880>
- Tobias Jobsson Yli-Pouta
 - tyttärenpoika
- Kruunun tila, perinnöksi ostettiin lokakuussa 1883
- Ensimmäinen torppari 1786 Jaakko Mikonpoika Hässäri, joka erosi ruodun varamiehen palvelusta ja ryhtyi kotitalonsa torppariksi.

Hässäri / Lento torpat

	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890
Kantola		x	x	x						
Puolamäki					x	x	x	x	x	x

Titti

Varhaiset isännät

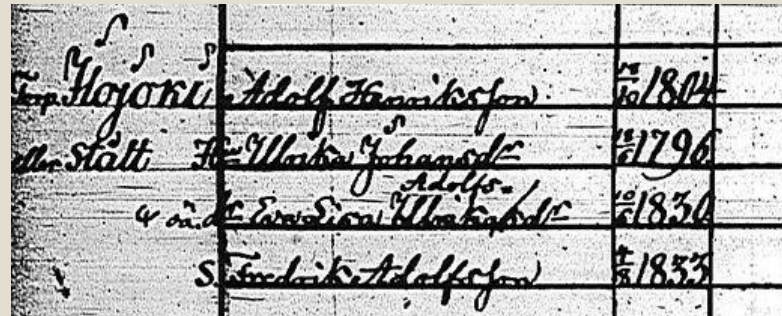
- Matts Jacobsson 1563-1584
- Bertil Mårtensson 1586-1606
- Bengt Bertilsson 1605-1618 ja 1625-1635
- Thomas Bengtsson 1620-1624
- Autiovuosia ja läänitys
- Jacob Grelsson 1690-1697
- Simon Thomasson 1700-1710
- Anders Mattsson
 - Simonin pojan Jöranin vaimon 2.mies
- Thomas Jöransson
- Jacob Andersson
 - velipuoli
- Jacob Jacobsson Granander 1772-
 - Rengin poika Metsämaalta, Turun kouluun 1756, Taivassalon nimismies 1766-1770,
 - Loimaan nimismies 1770-1784

Titti

- Jacob Flodmark 1784-1796
 - Loimaan nimismies, ed. lesken 2. mies
 - Jacob Johansson Kottari Raikkolasta
- Jacob Jacobsson Granander 1797-1817
 - Ed. isännän poika, myöhemmin torppari
- Henrik Jacobsson Maunu n. 1818-1826
 - Lanko
 - Vaimon 2. mies Otto Selander, kauppias Turusta
- Henrik Johansson Reinikka 1836-1854
 - Lauroisista, ed. isännän vävy
- Karl Gustav Matinpoika Pietilä 1876-1897
 - Tammiaisista, tyttären vävy
- Väinö Nikolai Titti
 - K. 1946

Tittin torpat

	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900
Jaakola	x	x	x							
Mäkelä			x	x	x					
Ylijoki			x	x	x	x				
Suonsuu				x	x					
Ilojoki				x	x					

Ylhäinen

Brusi

Isännät:

- Per Jönsson 1554-1580
- Mårten Persson 1581-1594
- Mats Svensson 1604-1634
 - Ratsumiehenä
 - Useita autiovuusia 1600-luvulla
- Henrik Brusiussen 1639-1644
 - Osaksi Wittenbergin vapaaherrakuntaa

Uusi alku 1700-luvulla

- Anders Thomasson n. 1750-1782
 - Vilvaisista
- Thomas Jöransson 1788-1790?
 - Renki, ed. vaimon uusi mies
- Anders Andersson 1791?-1809
- Matts Andersson 1810-1852

Brusi 1800-luvulla

- Johan Jacobsson Iso-Sutti 1842-1868
 - Vävy, Huittisista
- Johan Gustaf Johansson 1869-1900
- Joel Tobiasson Tiensuu 1904>
 - Kotoisin Pappisista, vaimo Mellilästä

Torppa

	1850	1860	1870	1880
Suonpää	x	x		
Maakauppa				x

Pouta

Varhaiset isännät:

- Anders Thomasson 1554-1571
- Thomas Andersson 1572-1583
- Matts Thomasson 1584-1634
 - Useista autiovuosia
- Mårten Pouta 1635
- Wittenbergin jälkeen Kruunun omaisuutta 1700-luvun lopulle saakka

Ala-Pouta

- Tilan ostaa perintötilaksi Johan Mårtensson 8.6. vuonna 1796.

Yli-Pouta

- Tilan ostaa perintötilaksi Matts Andersson 8.6. vuonna 1796.

Ala-Pouta

- Matts Kristersson Bäckman 1761-1808
 - Torkkalasta, sotamiehen poika
 - Vaimo Eskelin talon tytär
- Johan Mårtensson vih. 1786-1825
 - Vävy, Pappisista
- Elias Johansson vih. 1808-
 - Vävy, Pöytyältä
- Matts Mattsson 1925-1866
 - Muurarimestarin poika, Huittisista
 - Vaimo Pololta Lauroisista
- Johan Karlsson Junnila
 - Vävy, Mökköisistä
 - Maunun isäntä 1847, perhe muutti Maunulle
- Karl August Johansson Maunu 1867
 - Muutti Kojon Heikolaan 1885
- Karl Fredrik Vuorinen
 - Sikilän Uotilan poika, kauppias
- Kustaa Maurits Kustaanpoika
 - Huittisten pappilan renkivoudin poika
- Jalmari Nikolai Vauraoja, vävy

Yli-Pouta

- Matts Andersson Brusi 1781-1811
 - Ylhäisistä
- Job Mattsson Tuomola 1812-1834
 - Vävy, Kurittulasta
- Job Jobsson 1835-1893
 - Vaimo Hässärin tytär
- Eeva Liisa Jopintytär
 - Au tytär Justiina (s. 1884)

Ala- ja Yli-Poudan torpat

[illegible]

Maunu

Varhaiset isännät:

- Mårten Olsson 1556-1585
 - Pitkäaikainen lautamies – istuttuja käräjiä 20 välillä 1558-1580
- ½ Per Mårtensson 1586-1594
- ½ Mårten Mårtensson 1586-1612
- Lasse Mårtensson 1615-1631
- 1651 koko kylä Wittenbergin vapaaherrakuntaan

1700-luvun uusi alku

- Matts Thomasson Polo 1758-1793
 - Isäntä 1758 >
 - Vaimo Brita Thomasdr. Eskeli
- Jacob Mattsson 1784-1808
 - Vaimo Kaisa Simontytär Piimäseltä

Maunu 1800-luvulla

- Johan Jakobsson 1809-1832
 - Vaimo Korven Isoperheeltä
- Anders Jacobsson 1832-1840
 - Veli (fylleri & slöseri)
- Johan Karlsson Junnila 1841-1864
 - Mökköisistä, isäntä 1841 >
 - Vaimo Ylhäisten Ala-Poudalta
- Karl August Johansson
 - Muidenkin talojen isännyyksiä: Ala-Pouta, Kojon Heikola vuodesta 1885 >
 - 2. vaimo Piimäseltä Ämmäisistä
 - MAUNULA, Frans Fredrik Maunula 1888>
 - MAUNU, vävy Karl Mauritsi Paukkio/Paukkinen Vampulasta 1889>
 - maakauppias

Maunun torpat

	1800	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890
Suo	x	x	x	x	x	x				
Peltola		x	x	x	x	x	x	x		
Töykkälä			x	x						
Rajala				x	x	x	x			
Glad/ Ojala					x	x	x	x	x	x

Eskeli

Isännät:

- Bertil Mårtensson 1586-
 - Autioita vuosia
- Mårten Eskilsson 1611-1634
- Jacob Sigfridsson 1634-1639
 - Vävy
 - Autio
 - Wittenbergin säteriin

Uusi alku 1700-luvulla

- Thomas Simonsson 1735-1759
 - Ämmäisten Piimäseltä
- Anders Sigfridsson Söderberg -1786
 - Vävy, rakuuna 28:n poika, Kauhanoja
- Johan Andersson 1787-1811

Eskeli

- Jacob Andersson Jaakkola 1812-1838
 - Vävy, Auvaisista
- Isak Jacobsson 1839-1852
- Johan Fredrik Konkka
 - Emännän veli 1853 > myöhemmin torppari
- Josef Jeremias Marianpoika 1860-
- Johan Fredrik Johansson Heikkilä, isäntä 1874 >
 - Vampulasta perheineen
- Emili Severi Heikinpoika Ojala
 - Vävy, torpparin poika Huittisista
 - Vihitty 1911

	1850	1860	1870	1880	1890	1900
Metsänperä	x	x	x	x	x	x

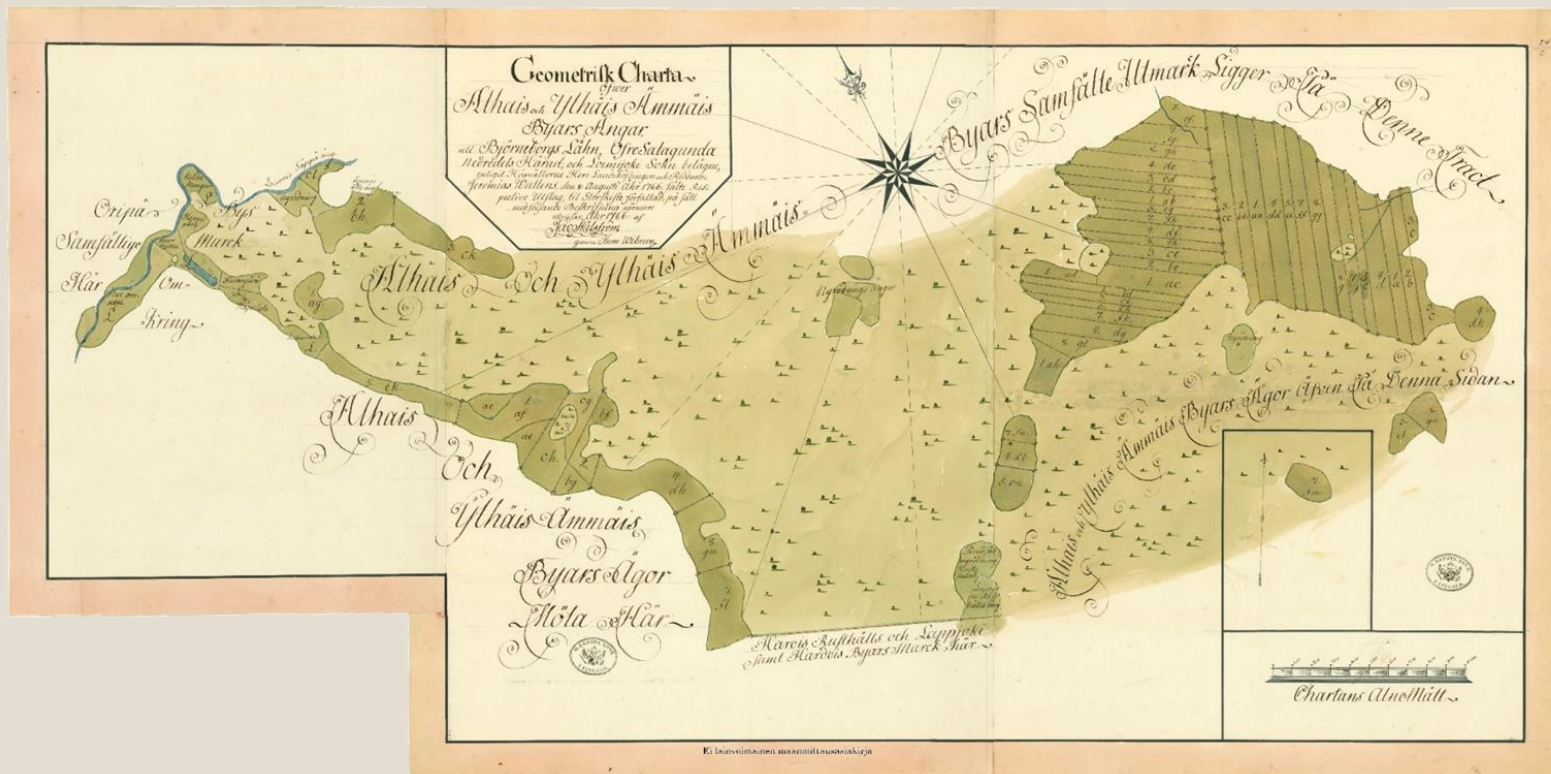
Isojako

1766-82, täydennys 1894-97

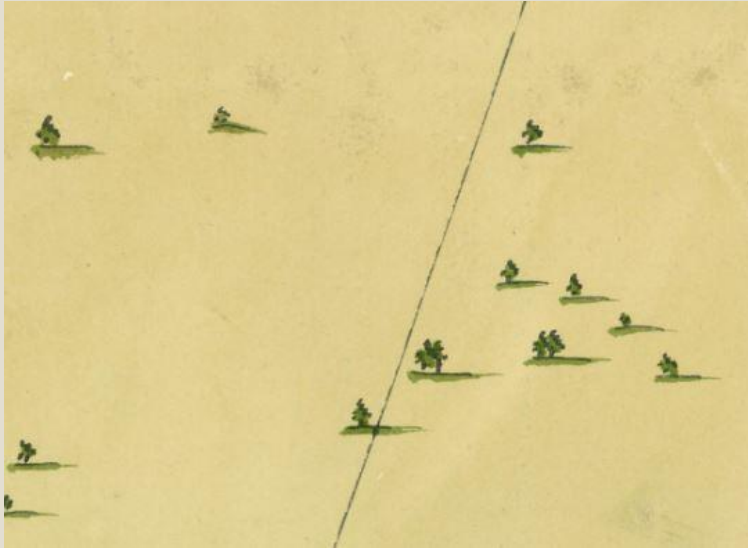
- 19.6.1760 saapui lääninkonttoriin kirje, jossa Anders Sigfredsson valitti, että hänen naapurinsa Yliämmäisten kylässä ja Loimijoen pitäjässä ovat vallanneet kaikki hänen asumansa Eskelin talon pellot ja siksi hän anoi joko kruununvoutia tai paikkakunnan nimismiestä jakamaan pellot naapureiden kesken.
- Isojakoa ryhdyttiin Ämmäisissä, nimenomaan "Alhaisten puolella" tekemään suhteellisen varhain, 1766. Määräyksen toimitukseen antoi maaherra Jeremias Wallens ja sitä oli hakenut Loimaan nimismiehen palkkatalon talonpoika Jacob Andersson Titti Alhais Ämmäisten kylästä.
- Samassa yhteydessä jaettiin sekä Alhaisten, että Ylhäisten niittyjä.
- Kyläläiset pyysivät saada Pohjoisesta pellostä jokaiselle kaksi lohkoa ja Eteläisestä vain yksi. Lohkojen järjesitys saisi olla sama kuin on sarkojen järjestys ollut.
- Kyläläiset olivat myös sitä mieltä, että jokaiselle pitäisi jakaa viisi lohkoa Suoniitystä.
- Jakoa tehdessä Ylhäisläiset ja Alhaislaiset kiistelivät varsinkin niittyjen omistuksesta – osa niityistä todettiin jopa sijaitsevan Oripään kylän metsässä.
- Jakotoimitusta olivat tekemässä Jacob Ståhlström ja Thomas Wibreen.
- Daniel Wirzenius tuli puolestaan tekemään Ylhäisten peltojakoa vuonna 1782. Rajankäynti tehtiin vielä vuonn 1784.

Niityt

Ämmäisten niityillä tehtiin ojituksia 1700-1800 -lukujen vaihteessa. Ranta- ja suoniittyjen vitsauksena oli liiallinen kosteus. Se edisti sarojen ja suovillojen leviämistä ja haittasi heinän korjuuta. Niittyjen kunnolliseen ojitukseen alettiin Loimaan seudulla kiinnittää entistä enemmän huomiota 1700-luvun lopulta lähtien.

Metsät

- Vuonna 1631 metsävarat: "ahdas" metsämaa; riittävä ainoastaan polttopuita ja laidunnusta varten.

Sotamiehet

- Ämmäisten mailla sijaitsi sotilastorppa, jonka sotilasta varusteineen ylläpitivät Eskola, Hässäri ja Titti sekä Auvaisten Anttila.
- Ämmäisten Pouta oli mukana samassa ruodussa Lauroisten Reinikan ja Ketun sekä Mökköisten Kopun kanssa. Tämä torppa sijaitsi Lauroisissa.
 - Em. Talot maksoivat kesällä 1742 ruotunsa varamieheksi ryhtyneelle renki Heikki Mikonpojalle kuuden kuparitalarin pestirahan lisäksi pääpalkkana 180 kuparitalaria, lehmän ja tynnyrin ruista.

Maakaupat

- Ämmäisten kylässä oli vuonna 1910 Maunun Maria Paukkisen ylläpitämä maakauppa.

Koulu

- Ämmäisissä koulua käytiin ensin kiertokoulussa Alastaron opetuspiirissä. Samaan opetusryhmään kuuluivat Lauroinen, Pispala ja Ämmäinen.
- Lauroisten kansakoulu käynnistettiin väliaikaisesti Ämmäisten Titillä. Koulutalo rakennettiin lauroisten Sepän maalle ja koulu aloitti syksyllä 1898 ja sen omat rakennukset saatiin valmiiksi keväällä 1903.

Ämmäinen – kaksi kylää yhdessä

Loimaan lehdessä julkaistu tiivistelmä esitelmästä

Ämmäisten kylä sisältää itse asiassa kaksi erillistä kylä-keskusta – Ämmäisen eli Alhaisen ja Ylhäisen. Vanha maakirjakylä vaikuttaa varhaisvaiheissaan tyypilliseltä joen varteen rakennetulta, joskin ajan oloon tehokkaasti viljellyltä ja vauraalta kylältä. 1600-luvulla kylän taloissa jouduttiin kuitenkin täysin uuden tilanteen eteen, kun kylä kokonaisuudessaan läänitettiin vapaaherra Wittenbergille ja sinne perustettiin kartanon ”etäpiste” eli latokartano. Tiloja hallinneiden sukujen omistukset joutuivat kruunulle ja kun vapaaherrakunnan olemassaolo lakkasi 1680-luvulla, kesti vielä vuosikymmeniä ennen kuin talot asutettiin uudelleen.

Vanhastaan Ämmäisten taloja olivat Piimänen, Titti, Pouta, Maunu, Eskeli ja Brusi. Myös Hässäri (myöh. Lento) oli olemassa jo ainakin 1600-luvun vaihteessa. Näistä taloista Piimänen, Titti ja Hässäri sijaitsivat nykyisen Tittin pellon reunassa tiiviinä ryhmäkylänä. Brusin, Maunun, Poudan ja Eskelin talot puolestaan siirtyivät viimeistään 1700-luvun alussa paikalle, jossa edelleen on Ylhäisten kylän keskusta, mäen päällä, Suokulmantien varressa.

Ämmäisten Titti otettiin 1700-luvun lopulla nimismiehen taloksi ja siellä ryhdyttiin pitämään kärkeä. Talossa asui ensin nimismies Jacob Granander vaimoineen. Grananderin kuoltua hänen leskensä meni naimisiin seuraavan nimismiehen, Jacob Flodmarkin kanssa, joka muutti taloon. 1700-luvulla Ruotsin valtakunnassa väkijuomien kotipolttoon ja myyntiin puututtiin lainsäädännön keinoin useita kertoja. Maaherra määräsi nimismies Grananderin erityiseksi viinankeiton- ja myynnin tarkastajaksi ja ehkä tästä syystä sekä Ämmäisten että Ylhäisten isännät saivat kärsiä lukuisista syytteistä ja tuomioista viinankäyttöön ja myyntiin liittyen.

Maaomistusten isojako tehtiin Ämmäisissä vuosien 1766-1782 välillä useassa erässä. Ensin jaettiin kiistoja aiheuttaneet pelto- ja niittysarat. Taloihin kuuluvien pelto-osuuksien omistussuhteet olivat hämartyneet 1600-luvun läänitystä seuranneina autiovuosina. Ylhäisten puolen pellot jaettiin myöhemmin kuin Ämmäisten, vuonna 1782. Molemmilla kylän osilla oli omat peltovainionsa ja jakotoimituksessa niistä puhuttiin kuin kahdesta eri kylästä. Pellot ovat erityisesti Ylhäisten keskustan ympärillä säilyttäneet tähän päivään saakka kapean ja pitkän, vanhasta sarkaviljelystä ja isojaon ajoista muistuttavan rakenteensa.

Lähteet

- Veikko Laakso: Suur-Loimaan historia, osat I ja II
- Suomen sukuhistoriallisen yhdistyksen kuvatietokanta www.sukuhistoria.fi (kirkonkirjat)
- Kansallisarkiston digitaaliarkisto diginarc.fi (kirkonkirjat, kartat)
- Maanmittaushallituksen arkisto (kartat)
- Timo Verho: Loimaan talonpoikaissuvut 1540-1870